

Příspěvek k problematice zaniklých středověkých osad na Gottwaldovsku

J I Ř Í K O H O U T E K

Zájem o středověké osídlení východomoravské oblasti lze datovat na konec minulého století, kdy se uherskobrodský učitel J. Kučera pokusil na základě povrchového výzkumu a dochovaných písemných zpráv o lokalizaci ZSO v regionech Uherskobrodsko, Bojkovicka a Valašskokloboucka (Kučera 1888, 1889, 1890). Dalším badatelem, který věnoval této otázce pozornost, byl I. L. Červinka, jenž se ve své práci „Pusté vsi“ (zůstala v rukopise) zabýval také některými ZSO na východní Moravě. Za stěžejní dílo v této problematice lze považovat práci V. Nekudy (Nekuda 1961), kde je podán zatím nejúplnější přehled všech zaniklých středověkých osad na Moravě a tím také v oblasti východní Moravy.

Vycházejí z práce V. Nekudy (Nekuda 1961) a z povrchového průzkumu se nám podařilo zatím poměrně přesně lokalizovat jen některé ZSO, u dalších zůstává lokalizace i nadále jen přibližná a nebo sporná a v některých případech se nám nepodařilo určit ani přibližnou polohu ZSO.

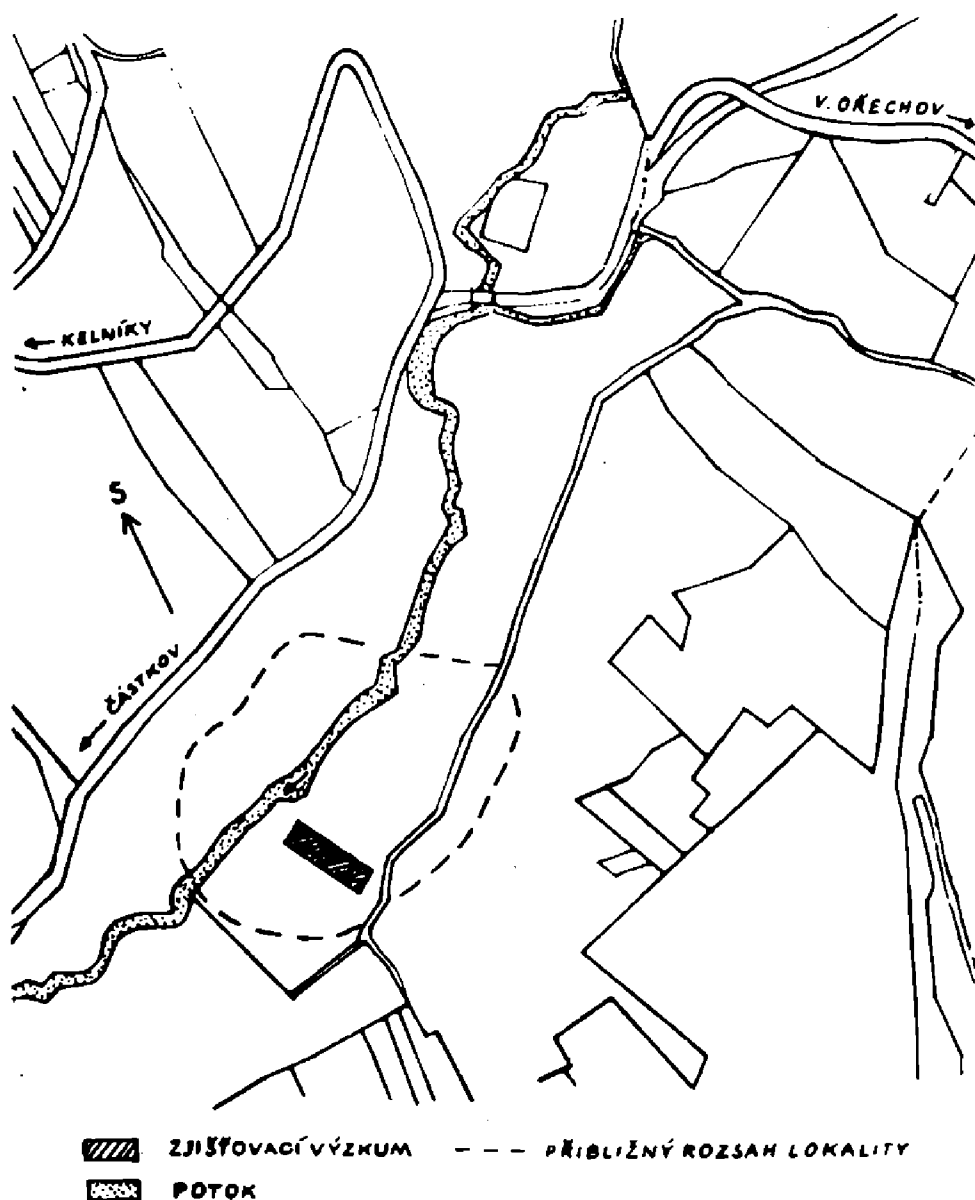
Do první skupiny by podle stavu našich současných poznatků náležely tyto osady — Podhradí u Pohořelic (zaniklé městečko s tvrzištěm), dále ZSO náležející k malenovickému panství — Buňov, Pěnkov, Kračenovice (kat. úz. Gottwaldov-Tečovice, trať „U lípek“), Kozinec u Žlutavy; ZSO náležející k brumovskému panství — Kuchavice, Vláš a Petrovice. Dále to jsou Chrastěšov (vizovické panství) a Zbožná (zlínské panství).

Druhou skupinou jsou ZSO u kterých lze určit alespoň přibližnou lokalizaci. Jsou to následující ZSO¹ — Bonětín (Zlín), Čepkov (Zlín), Trávník, resp. Grygov (Zlín), Dalenovice (Malenovice), Sedlišky (Malenovice), Svojšice (Malenovice), Újezdec a Bojatín (Brumov), Kolelek (Vlachovice, Brumov), Svěradov (Vizovice) a dále dvě obce, náležející v 1. pol. 12. stol. do obvodu majetku spytihněvského kostela — Vasily u Rudimova a Sobnov u Kladné-Žilína. Sem můžeme také předběžně zařadit ZSO Rybník, Kratecko resp. Krátkou (Brumov) a Blišťice (Světlov). Na těchto lokalitách zatím nebyl prováděn povrchový průzkum, ale v pobočkách OM Gottwaldov ve Slavičíně a Val. Kloboukách je uložen archeologický materiál (keramika) získaný údajně v místech těchto ZSO. V případě osady Rybník by se jednalo o zlomky keramiky z konce 14. a z poč. 15. stol., v případě Kratecka a Blišťice pak dokonce o keramiku mladohradištního charakteru. Podobná situace by nastala také v případě ZSO Rusov, která byla dosud kladena někde do oblasti Napajedelska, ale je pravděpodobné, že se její stopy podařilo objevit v blízkosti Šarov, okr. Gottwaldov (dle ústního sdělení dr. R. Snášila).

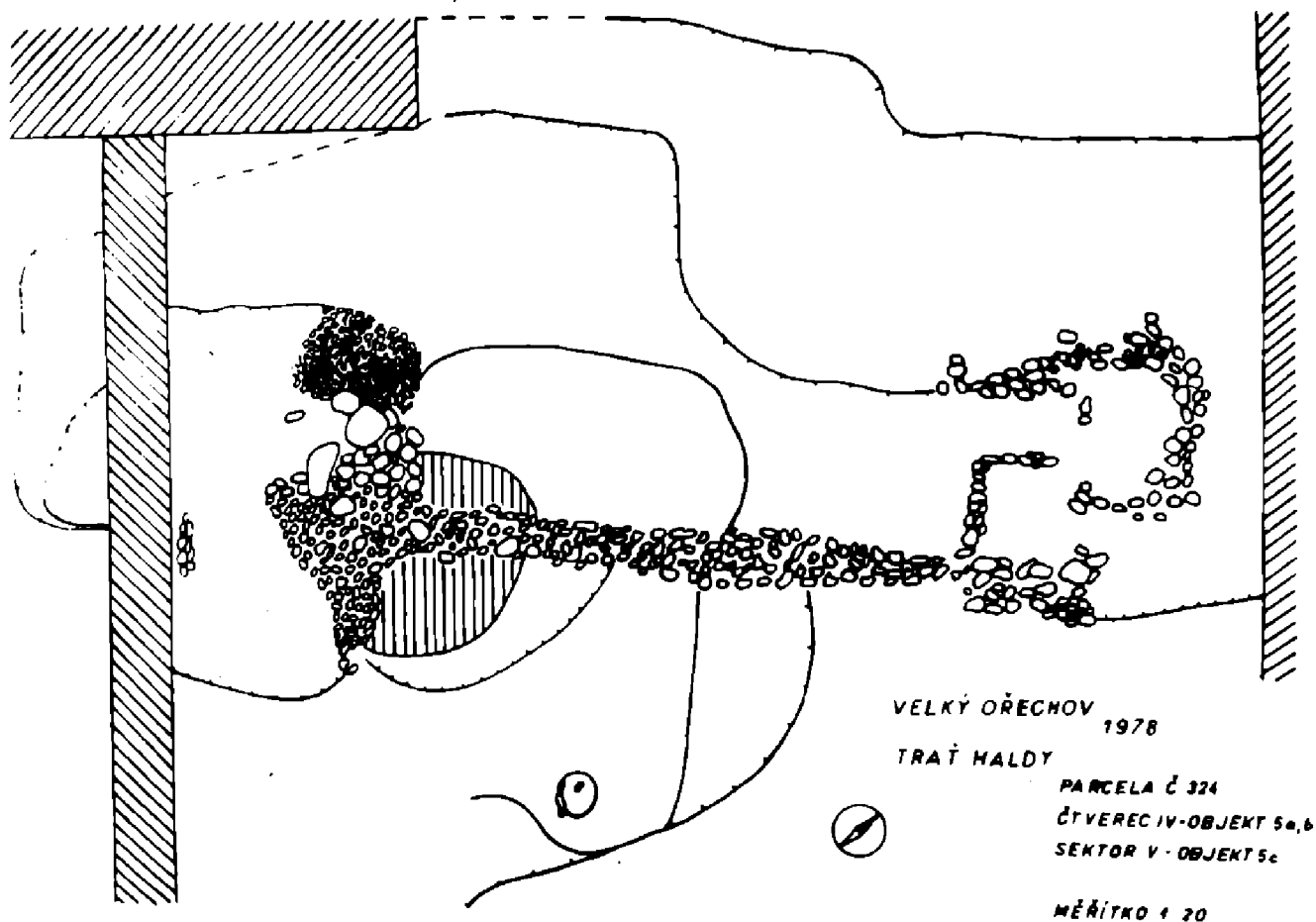
V případě dalších ZSO na Gottwaldovsku, které V. Nekuda ve své práci uvádí, neznáme prozatím ani přibližnou lokalizaci a veškeré pokusy zachytit relikty těchto osad v terénu byla negativní (kromě dosud neujasněné situace v případě ZSO Zdislavova Lhota).

Na území gottwaldovského okresu byla dosud archeologicky zkoumána jen jedna lokalita typu ZSO. Jedná se o zaniklou osadu Hoštínek u Tumačova, kde v říjnu 1964 provádělo menší výzkum historickoarcheologické oddělení Moravského muzea (V. Nekuda—K. Reichertová 1968, 289).

Z tohoto stručného přehledu je patrné, že současný stav znalostí o zaniklých středověkých osadách na východní Moravě (Gottwaldovsko) je ještě poměrně neúplný. V řešení této problematiky také částečně napomohly dva dílčí zjišťovací výzkumy, které provádělo archeologické pracoviště gottwaldovského muzea. V dubnu a květnu 1978 proběhl na základě upozornění místních občanů sondážní zjišťovací výzkum na katastru obce Velký Ořechov-Kelníky, okr. Gottwaldov, ve trati „Haldy“, parc. č. 386. Při předchozím provádění meliorace zde byly zachyceny kulturní vrstvy, obsahující středověkou keramiku. Povrchovým průzkumem se podařilo vytypovat přibližný rozsah lokality, která se rozkládala v údolí po obou stranách Ořechovského potoka (viz plánek). Při následujícím výzkumu, který probíhal na ploše zhruba 125 m² se podařilo odkrýt dva zahřebené objekty (polozemnice). První polozemnice (obj. č. 5) měla podobu nepravidelného lichoběžníku o max. délce 5,3 m a max. šířce 4,4 m, orientovaného delší osou ve směru SV—JZ. Dno objektu bylo nepravidelné a mírně se svažovalo jihozápadním směrem (max. hloubka — 80—90 cm od povrchu terénu). V SV rohu objektu byla zachycena kúlová jamka a přibližně v jeho

Obr. 1. Situační plánek naleziště Velký Ořechov-Kelníky, trať „Haldy“ (podle katastrální mapy).

Obr. 2. Půdorys zahloubeného sídlíštního objektu z výzkumu ve Velkém Ořechov. (Kresba autor).

středu se objevila větší destrukce opálených kamenů, patrně pozůstatek otopného zařízení (pece?). Menší kamenná destrukce přetínala polozemnici po její delší ose a vycházela směrem od zbytků otopného zařízení k severovýchodnímu okraji objektu, který přesahovala téměř o 80 cm. Výplň polozemnice tvořila tmavá, humusovitá půda, poměrně dobře se odlišující od okolního jílovitého terénu a obsahující značné množství keramických fragmentů a v místě destrukce otopného zařízení také spečené kusy železné strusky.

Druhá polozemnice byla zachycena ve vzdálenosti 140 cm od jihozápadního okraje předešlého objektu (pracovní označení — obj. č. 6). Delší osou byla pravděpodobně orientována ve směru SZ—JV (byla zachycena jen její část) o délce 2,9 m a šířce 2,4 m a je tedy téměř kolmo orientována na předchozí objekt. Tato polozemnice byla také více zahloubena pod úroveň terénu (120 cm). V jihovýchodní části objektu byl zachycen zbytek vyvýšeného ohniště pravděpodobně kruhového půdorysu (výzkum zde již nepokračoval, neboť právě v těchto místech probíhaly meliorační rýhy, které také částečně zničily ohniště a úplně narušily celkovou stratigrafickou situaci), které bylo vyloženo pískovcovými kameny a jehož topeniště bylo asi 30 cm nad úrovní podlahy. Také v tomto objektu bylo nalezeno velké množství keramických fragmentů a také železné strusky, zvláště v místě otopného zařízení.

Z keramických nálezů zde byly hlavně zastoupeny okraje hrnců s okružím a nebo jednoduché, kolmo vytažené okraje, zdobené buď vlnicí a nebo řadou šikmo položených vpichů. Poměrně početně jsou zastoupeny také okraje velkých nádob — zásobnic. Jsou to rovně seříznuté okraje, zdobené většinou vícenásobnou vlnicí. Na zlomu nasazení hrdla a výduti se objevují plastické lišty, zdobené i bez výzdoby. Na výduti keramických nádob převažuje jako výzdobný

prvek mělká horizontální šroubovice, také se objevují opět šikmé vrypy na přechodu hrdla a výduti. V některých případech se na dnech objevují značky. Keramika je vyrobena z poměrně kvalitního materiálu s vysokým obsahem tuhy, na některých fragmentech se objevuje hnědá a červenavá engoba.

Početně slabší skupinu tvořily keramické fragmenty z jemně zrnitého materiálu a s vyšším obsahem slídy. Zbarvení povrchu je různé — od světlešedé barvy až po různé odstíny hnědé a červené. Objevuje se zde zesílený okraj a podstatně méně jsou zde zastoupeny okraje s okružím. Jako výzdobný prvek se i nadále objevuje mělká horizontální šroubovice a také vícenásobná vlnice.

Rámcově lze datovat první skupinu do 2. pol. 12. století a na poč. 13. stol.; druhá skupina pak zahrnuje údobí od konce 13. stol. po celé 14. století. Při řešení otázky, zda lze nově objevenou lokalitu ztotožnit s některou zaniklou osadou, známou z historických zpráv, je nutné uvést, že v listině olomouckého biskupa Jindřicha Zdíka, která pravděpodobně pochází z roku 1141 (Bistrický 1979), se v majetku jednoho ze šesti moravských velkofarních kostelů ve Spytihněvi uvádí jedno popluží v Ořechově (Orechouem I) a další dvě popluží také v Ořechově (Orechouem II) — (Hosák 1938, 371). V případě že vypustíme možnost, že se jedná o jednotlivá popluží jedné obce, resp. jednoho statku, pak přicházejí v úvahu dvě varianty — Ořechov u Polešovic na Uherskohradištsku a právě Velký Ořechov na Gottwaldovsku. Můžeme tedy oprávněně předpokládat, že se nám při tomto výzkumu podařilo zachytit stopy původního osídlení starého Ořechova (dnešní obec je od lokality vzdálena přes 2,5 km), jedné z obcí, která je uváděna ve Zdíkově listině.²

V letech 1978 a 1979 proběhl ještě menší dílčí výzkum na katastru obce Vizovice-Chrastěšov ve trati „Dolní Zadní“ (Košariska), parc. č. 67/1, 2.

Ve třech sondách zde byla zachycena destrukce z menších kamenů, zřejmě zbytek nějakého dláždění, překrytého kulturní vrstvou, obsahující zlomky keramiky ze 14. a z 1. pol. 15. stol. (J. Langová, v tisku). Několik okrajů lze předběžně zařadit na konec 13. stol. Keramika je z poměrně dobře vypáleného materiálu, jako ostřivo byl přidán křemičitý písek. Jako výzdobný prvek převládá horizontální šroubovice, objevuje se i výzdoba radélkem. Můžeme se domnívat, že se v těchto místech podařilo zachytit stopy po ZSO Chrastěšov (Krasteschow), která se poprvé připomíná ve výčtu osad, darovaných Smilem ze Strílek cisterciáckému klášteru Rosa Mariae-Smilheim ve Vizovicích v roce 1261 (Hosák 1938, 456). Roku 1455 byla již osada pustá; zanikla patrně v důsledku husitských revolučních bouří, kdy byl také vypleněn vizovický klášter. Lokalizace ZSO Chrastěšov do těchto míst je svého druhu překvapením, neboť se ukazuje, že na konci 13. stol. a na poč. 14. stol. začíná pronikat středověké osídlení i do vyšších a poměrně nehostinných poloh.

Závěrem je nutno uvést, že výzkum jednotlivých ZSO v oblasti Gottwaldovska je teprve v počátcích a lze doufat, že jeho pokračování přinese nové závažné poznatky o problematice osídlení tohoto východomoravského regionu ve středověku.

Poznámky

- 1 V závorce za jménem ZSO je uveden název panství, ke kterému ZSO náležela.
- 2 V souvislosti s výzkumem v trati „Haldy“ byla také provedena menší sondáž v lesní trati Lošticko (SZ směrem od Vel. Ořechova) v místech, kdy byla údajně nalezena keramika z 15. stol. Tato sondáž v místech, kde byla předběžně lokalizována ZSO Loštice (Nekuda 1961,) stejně jako povrchový průzkum v trati

Nezdenky, kde by mohla ležet ZSO Nezdenky, vyzněly negativně. Naopak se nám podařilo zachytit stopy mladohradištního a raněstředověkého osídlení ve trati Cihelny, vzdál. severním směrem 1,5 km od Vel. Ořechova.

Použitá literatura

- Bistřický, J.: Mikulovská symposia 78, str. 33—35, 1979.
Hosák, L.: Historický místopis země moravsko-slezské — IV. Hradištský kraj, Brno 1938.
Kučera, J.: Zaniklé osady bývalého panství světlovského, ČMSO V, 1888.
Kučera, J.: Zaniklé osady na bývalém panství uhersko—brodském, ČVMSO VI, 1889.
Kučera, J.: Zaniklé osady bývalého panství brumovského na mor. Slovensku, ČVMSO VII, 1890.
Langová, J.: Zjišťovací výzkum ve Vizovicích-Chrastěšově, PV 1979 (v tisku).
Nekuda, V.: Zaniklé osady na Moravě v období feudalismu, Brno 1961.
Nekuda, V.—Reichertová, K.: Středověká keramika v Čechách a na Moravě, Brno 1968.

Zusammenfassung

Zur Problematik der mittelalterlichen Ortswüstungen in der Gegend von Gottwaldov

Im Zusammenhang mit den Untersuchungen mittelalterlicher Burgen in Ostmähren begann man in beschränktem Maß auch abgekommenen mittelalterlichen Siedlungen Aufmerksamkeit zu schenken.

Das Interesse für die mittelalterlichen Ortswüstungen Ostmährens hat bereits gegen Ende des vergangenen Jahrhunderts eingesetzt (Kučera 1888, 1889, 1890), später befaßte sich mit dieser Frage I. L. Červinka, und die bisher kompletteste Übersicht hat V. Nekuda in seiner Arbeit über abgekommene mittelalterliche Siedlungen in Mähren geboten (Nekuda 1961).

Nach dem heutigen Wissensstand lassen sich in Ostmähren etwa zehn Ortswüstungen ziemlich genau lokalisieren; bei den übrigen kann man die Lage nur annähernd oder überhaupt nicht bestimmen.

Zur Lösung dieser Problematik im Rahmen des Bezirks Gottwaldov haben u. a. zwei kleinere Feststellungserkundungen beigetragen, welche die archäologische Arbeitsstätte des Museums in Gottwaldov vorgenommen hat. Die erste Erkundung verlief im Kataster der Gemeinde Velký Ořechov-Kelníky, Bez. Gottwaldov, in der Trasse „Halďy“ auf der Parzelle Nr. 386, wo es gelang, zwei teilweise vertiefte Siedlungsobjekte (Grubenhäuser) mit Resten von Beheizungsrichtungen festzuhalten. Nach dem geborgenen archäologischen Material (vorwiegend Keramik) läßt sich die Zeit der Besiedlung dieser Fundstelle im großen und ganzen von der Mitte des 12. bis zum Ende des 14. Jahrhunderts ansetzen. Offenbar handelt es sich um Überreste der ursprünglichen Siedlung Ořechov, die in der Urkunde des Olmützer Bischofs Jindřich Zdík aus dem Jahr 1141 zum erstenmal genannt wird.

Die zweite Erkundung verlief im Kataster Vizovice-Chrastěšov, Bez. Gottwaldov, in der Trasse „Dolní Zadní (Kořariska)“, auf der Parzelle Nr. 67/1, 2. Hier ist es gelungen, in drei kleineren Sonden Überreste einer mittelalterlichen Besiedlung festzuhalten, die vom Ende des 13. bis in den Beginn des 15. Jahrhunderts dauerte. Wahrscheinlich handelte es sich in diesem Fall um die abgekommene mittelalterliche Siedlung Chrastěšov („Krasteschow“), in der Herrschaft des Klosters von Vizovice.

